

DESTAR MELAYU DARI PERSPEKTIF TERMINOLOGI

(MALAY DESTAR FROM THE PERSPECTIVE OF TERMINOLOGY)

Nur Azimah Mohd Bukhari
azimah_bukhari09@um.edu.my

Puteri Roslina Abdul Wahid
puteri61@um.edu.my

Nurul Haniza Samsudin
haniza_85@um.edu.my

Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya
Kuala Lumpur

Received: 11 August 2020; Accepted: 9 November 2020

Abstract

This paper discusses Malay couture from the perspective of terminology, based on the socioterminology approach to describe the use of specific terms in the community, namely the Malay headgear ‘destar’. Literary research on Malay couture has been done by researchers of the past and present. Couture is part of material culture that highlights the wisdom of Malay ceremonial traditions and worn by men and women. Despite showing blurred images, history books and ancient manuscripts could still be made points of references today. Malay couture was first mentioned in the 16th century as it developed from within the palaces of the Melaka sultanate during its prime in the Malay Archipelago. In this study, literary research was first conducted to collect a substantial corpus as a foundation for the concept of ‘destar’. This historiography was then used to support subsequent interviews with informants. The results and discussion focused on basic concepts of the ‘destar’. This is critical to providing a concrete explanation for the need to produce a Malay arts glossary that has been neglected thus far. The desire to explore Western technology has shrugged off the beauty of the Malay language that has been preserved in its couture, especially the ‘destar’. There is also a dire lack of effort to introduce Malay terminology at the international level due to the trend of assuming Western terminology are more sellable. Hence, this discussion on Malay couture terminology, specifically the ‘destar’, is expected to trigger more in-depth research towards making glossaries on the issue.

Keywords: *Malay culture, Malay couture, terminology, socioterminology, concept.*

Abstrak

Makalah ini membincangkan busana Melayu dari sudut terminologi berdasarkan pendekatan sosioterminologi yang memerihalkan penggunaan istilah dalam masyarakat setempat, iaitu destar. Kajian kepustakaan tentang busana Melayu banyak dilakukan oleh pengkaji terdahulu dan terkini. Busana atau pakaian ialah aspek budaya kebendaan yang membuktikan kewibawaan adat istiadat wilayah budaya Melayu. Busana Melayu ialah pakaian yang dipakai oleh orang Melayu sama ada lelaki atau wanita. Gambaran yang terdapat dalam buku sejarah atau hikayat lama secara langsung dapat dijadikan rujukan walaupun agak samar. Pakaian cara Melayu yang pertama kali disebut pada abad ke-16 merupakan kesinambungan pola asas yang berkembang di istana kerajaan Melayu Melaka pada zaman keagungannya di kepulauan Melayu. Kajian kepustakaan merupakan kaedah terawal yang dilakukan oleh pengkaji bagi mengumpul sebanyak mungkin korpus bertulis agar pemetaan konsep asas busana Melayu ‘destar’ untuk membantu kajian seterusnya dalam bentuk temu bual dengan informan. Analisis dan perbincangan makalah ini ditumpukan kepada konsep-konsep asas dalam destar. Hal ini amat penting agar dapat memberikan penjelasan yang konkrit terhadap keperluan untuk menghasilkan inventori terminologi dalam seni budaya Melayu yang kurang diberikan perhatian. Keinginan untuk menerokai bidang teknologi Barat menyebabkan kealpaan terhadap keindahan bahasa yang tersimpan dalam khazanah Melayu khususnya destar. Ternyata kurang usaha bagi mengangkat istilah Melayu ke arena antarabangsa kerana ada kecenderungan untuk melihat istilah atau kata dari Barat lebih bersifat komersial berbanding bahasa Melayu sendiri. Perbincangan peristilahan busana Melayu khususnya destar dalam makalah ini diharapkan dapat menggerakkan kajian yang lebih mendalam dalam pengumpulan kosa kata busana Melayu.

Kata kunci: budaya Melayu, busana Melayu, terminologi, sosioterminologi, konsep.

Pengenalan

Destar ialah hiasan kepala yang dibentuk daripada hasil olahan menggunakan tangan. Destar berfungsi sebagai hiasan kepala. (Johan Iskandar, 2018). Destar merupakan sebahagian daripada unsur dalam busana Melayu. Busana atau pakaian ialah aspek budaya yang membuktikan kewibawaan adat istiadat wilayah budaya Melayu. Busana Melayu ialah pakaian yang dipakai oleh orang Melayu sama ada lelaki atau wanita. Mengikut *Kamus Dewan (edisi ke-4)(2004)*, istilah "tengkolok", "destar", dan "setanjak"/"tanjak" adalah bersinonim; selain itu, perkataan "tengkolok" juga merujuk kepada "kain penutup kepala atau selubung (daripada sutera dan lain-lain) yang dipakai oleh wanita". Pengertian tengkolok sebagai alas kepala wanita jarang digunakan hari ini. Gambaran yang terdapat dalam buku sejarah atau hikayat lama secara langsung dapat dijadikan rujukan walaupun agak samar. Destar menggambarkan daya kreativiti yang tinggi dalam masyarakat Melayu, iaitu bentuk destar yang dicipta oleh tukang Melayu bukan sahaja indah dipandang tetapi mempunyai nilai estetika yang dapat dibanggakan. Pakaian cara Melayu yang pertama kali disebut pada abad ke-16 merupakan kesinambungan pola asas yang berkembang di istana Kerajaan Melayu Melaka pada zaman keagungannya di Kepulauan Melayu.

Penulis akan memperincikan perbincangan destar Melayu dari perspektif terminologi. Antara istilah yang digunakan bagi merujuk kepada hiasan kepala dalam busana Melayu ialah setangan kepala, tengkolok, tanjak, kain (ikat) kepala. Oleh itu, penulis melihat kesignifikanan

kajian ini dalam menelusuri konsep destar Melayu bagi memberikan kefahaman kepada masyarakat khususnya generasi muda, pengkaji budaya serta ahli terminologi agar khazanah perbendaharaan kata bahasa Melayu dapat didokumentasikan sebagai warisan zaman berzaman.

Sorotan Kajian

Perbincangan yang membicarakan tentang kajian lepas ini dapat dibahagikan kepada tiga, iaitu sorotan umum tentang terminologi, sorotan tentang istilah budaya dan pendekatan sosioterminologi dalam kerja peristilahan di Malaysia.

Kajian yang meliputi terminologi secara umum banyak dipelopori oleh sarjana dari luar negara. Antia (2000) telah menggariskan satu paradigma yang dirujuk sebagai pengurusan terminologi berorientasikan perancangan bahasa dalam *Terminology and Language Planning: An Alternative Framework of Practice and Discourse*. Orientasi ini melihat amalan terminologi dalam konteks perancangan bahasa. Sebagai label bagi konsep khusus, istilah digunakan sebagai alat untuk menyimpan, mendapatkan semula, mencipta, mewakili, dan menggerakkan pengetahuan khusus. Istilah dalam konteks ini melibatkan perdagangan, penterjemahan, dan penyebaran istilah ke seluruh dunia dalam pelbagai bahasa. Pada dasarnya, kajian beliau merupakan satu usaha untuk mewujudkan asas bagi analisis keperluan alternatif, kaedah kerja yang betul, serta teori yang sesuai untuk digunakan dalam bidang perancangan bahasa, khususnya hal yang berkaitan dengan perancangan istilah. Beliau mendapati bahawa lazimnya terdapat jurang antara matlamat yang dinyatakan dalam perancangan terminologi dengan hasil sebenar yang diperolehi. Suatu teori yang berkesan perlu dirangka bagi mencapai matlamat tersebut agar sesuatu penyelidikan tersebut berupaya menghadapi apa sahaja cabaran yang timbul dalam perancangan terminologi. Beliau juga mendapati bahawa wujudnya ketidakfahaman antara sifat bahasa khusus, keperluan pakar bahasa, dengan tempat letaknya terminologi dalam perihal perancangan bahasa.

Seorang lagi tokoh dalam bidang terminologi, iaitu Cabré (1999) telah meneliti aspek-aspek asas dalam bidang terminologi, termasuklah perbincangan tentang teori dan kaedah yang sesuai, serta penerapannya dalam sesebuah bidang *Terminology: Theory, Method and Applications*. Beliau mengiktiraf Teori Umum Terminologi (TUT) yang diperkenalkan oleh Wuster sebagai perintis kepada perkembangan teori terminologi hari ini. Walau bagaimanapun, beliau berpendapat pembentukan istilah berdasarkan Teori Umum Terminologi (TUT) perlu diubah suai dan disesuaikan semula, khususnya apabila adanya keperluan penciptaan istilah teknologi dalam bahasa minoriti. Beliau juga menyentuh tentang kerja terminografi dalam terminologi, disamping kemasukan unsur pengkomputeran serta penstandardan yang diperlukan dalam terminologi. Malahan, beliau turut meneliti peluang terminologi berkembang sebagai satu profesion dalam perkhidmatan bahasa, khususnya di Eropah.

Beliau telah melihat semula konsep terminologi dalam bidang khusus dan terminologi sebagai satu bidang antara disiplin. Beliau telah membezakan antara bidang leksikologi dengan terminologi dari beberapa aspek. Bagi mengelakkan kekeliruan yang sering ditimbulkan oleh umum. Pertama, leksikologi meliputi domain yang lebih luas dan melibatkan penggunaan seluruh leksikal yang digunakan oleh sesebuah masyarakat penutur. Sebaliknya, domain

terminologi lebih khusus dan berfokus pada kata khusus yang digunakan dalam sesuatu bidang sahaja. Kedua, leksikologi merupakan bidang yang mengkaji kata, manakala terminologi merupakan kajian berkenaan istilah. Ketiga, leksikologi mengkaji kata untuk membantu kecekapan penggunaannya, manakala terminologi mengkaji istilah sebagai rujukan kepada konsep-konsep yang wujud dalam dunia sebenar. Keempat, dari segi kaedah penyelidikan, kerja ahli leksikologi bergerak daripada pembentukan kata kepada penerangan konsep, yang digelar juga pendekatan semasiologi. Hal ini bertentangan dengan cara kerja ahli terminologi yang bermula dengan konsep, kemudiannya diikuti dengan pembentukan istilah bagi menjelaskan konsep tersebut, yang turut difahami sebagai pendekatan onomasiologi. Oleh itu dapat dirumuskan bahawa terminologi merupakan disiplin yang bebas, sama ada dalam kerja penyelidikan atau pengajaran, khususnya dalam pengajian pendidikan peringkat tinggi.

Bahagian kedua dalam sorotan kajian ini ialah kajian tentang budaya dan terminologi. Dari segi busana Melayu, tokoh yang tidak asing ialah Siti Zainon Ismail (1997 dan 2006) yang mengkaji busana Melayu dari abad ke-16. Pemakaiannya tidak berkembang di Semenanjung Tanah Melayu dan Sumatera sahaja, malah ke Brunei dan Sulawesi. Walaupun di sana sini ada unsur luar yang digunakan tetapi digabungkan secara harmoni. Di sinilah titik temu persamaan ciri reka bentuk pakaian wilayah budaya Melayu seperti baju kurung Palembang, baju kurung Melayu-Brunei dan baju panjang Minangkabau yang umumnya dikenal sebagai baju teluk belanga. Keistimewaan konsep pakaian cara Melayu dibuktikan dengan wujudnya ciri reka bentuk pakaian tradisional Melayu yang diterima sebagai salah satu identiti budaya Melayu. Kajian juga tidak begitu memperincikan persoalan istilah tetapi banyak memperkatakan tentang tatanama busana Melayu. Beliau membuat perbandingan pola baju Melayu kurung Johor dengan pakaian Cik Siti Wan Kembang dan Puteri Perak yang lebih memperlihatkan kesinambungan pengaruh dua unsur utama yang menyerap masuk melalui perkembangan sejarah dan budaya. Pakaian Cik Siti Wan Kembang adalah warisan budaya Seriwijaya, manakala Puteri Perak pula adalah kesan asimilasi budaya Melayu-Aceh. Kini kedua-dua pakaian ini adalah simbol kebesaran yang dijadikan pakaian adat kesenian.

Allahyarhamah Azah Aziz (1993 dan 2006) merupakan tokoh yang memperlihatkan keunikan dalam koleksi busana Melayu berdasarkan pakaian dan juga pantun Melayu. Keindahan pantun Melayu dengan bentuk empat baris dalam satu rangkap dan susunan rimanya yang menarik menjadi satu tarikan bagi pengkaji bahasa. Hashim Yaacob yang mengulas hasil karya Azah Aziz dalam "*Gaya dan Rupa Busana Melayu*" memuji kebijaksanaan beliau yang memilih perkataan yang eksotik dan mempunyai nilai estetika dalam menggambarkan sesuatu perhiasan, misalnya:

*Kalau ya selasih dandi,
Cendawan tumbuh di atas pintu;
Kalau ya kasihkan kami,
Guntingkan kami sehelai baju.*

Pantun merupakan cermin masyarakat Melayu sama ada dari segi adat resam, perlakuan, pandangan hidup, dan seluruh pemikiran hidup manusia Melayu itu sendiri. Nilai estetik pantun merupakan ciri unik yang luar biasa keistimewaanannya dan mengasyikkan. Di samping juga, pemilihan kata atau diksi memainkan peranan penting menjadikan pantun merdu didengar

apabila susunan suku kata akhirnya berirama. Keistimewaan ini bukan sahaja pada iramanya tetapi makna yang tersembunyi di sebalik kata-kata tersebut, misalnya:¹

*Berjalan ke hulu bawa tempurung,
Tempurung sayak pakai penyukat;
Pakaian Melayu berbaju kurung,
Dikurung syarak bersimpai adat.*

*Elok-elok bermain gundu,
Salah main gundunya pecah;
Elok-eloklah berkain baju,
Tersalah kain malu terdedah.*

Tenas Affendi yang membicarakan tentang etika berpakaian Melayu melalui pantun, simpulan bahasa, peribahasa, ungkapan berirama, gurindam dan sebagainya. Dalam pantun di atas, terselit nasihat tentang cara berpakaian masyarakat Melayu yang mematuhi ajaran agama Islam diwajibkan menutupi aurat orang yang memakainya. Ini merupakan asas utama dalam cara berpakaian dalam masyarakat Melayu. Busana Melayu banyak mencirikan nilai-nilai eksotik seperti nilai-nilai murni dalam agama Islam dirangkaikan dengan indah serta dijalinan ke dalam unsur pakaian sehingga terkandung falsafah dan lambang pada pakaian tersebut. Kajian budaya lain yang memperlihatkan unsur persepsi dalam budaya Melayu telah dilakukan oleh Norhuda Salleh (2016) yang meneliti fungsi tepak sireh sebagai objek budaya yang mencerminkan nilai-nilai tradisi dalam masyarakat Melayu.

Dapat disimpulkan kajian kepustakaan tentang busana Melayu banyak telah dilakukan oleh pengkaji terdahulu dan terkini. Pensejarahan ini amat penting bagi kajian ini dan kajian kepustakaan merupakan kaedah terawal yang dilakukan oleh kumpulan pengkaji bagi mengumpulkan sebanyak mungkin korpus bertulis agar pemetaan konsep bagi kajian seterusnya dapat dilakukan. Namun begitu, penelitian tentang terminologi dalam busana Melayu kurang dilakukan. Malahan, penamaan busana Melayu kurang diberikan tekanan. Secara umumnya, dalam kalangan pengkaji bidang terminologi juga kurang memberikan tumpuan kepada busana Melayu dan hubung kait dengan sosioterminologi. Dalam makalah ini, penulis akan membincangkan salah satu aspek dalam busana Melayu, iaitu destar dan penerapan teori sosioterminologi.

Bahagian ketiga sorotan kajian lepas ini ialah kajian yang menggunakan kaedah sosioterminologi. Antaranya ialah Junaini Kasdan bersama-sama dengan Harshita Aini Haroon, Nor Suhaila Che Pa dan Zuhairah Idrus (2017) telah meninjau ketidakselarasan istilah bahasa Melayu, khususnya bidang Kejuruteraan dan Sains dan Teknologi (S&T) dari segi sosioterminologi. Kaedah kualitatif yang mengambil lebih kurang 20,000 istilah terdiri daripada abjad A hingga C daripada bidang/subbidang Kejuruteraan dan Sains dan Teknologi (S&T) yang telah digubal oleh DBP sebagai data. Istilah yang tidak selaras direkodkan berdasarkan kategori atau jenis ketidakselarasan dan dianalisis menggunakan pendekatan sosioterminologi bagi menjelaskan fenomena ketidakselarasan yang berlaku. Terdapat sebanyak 12.7% (2,055) istilah daripada 20,209 istilah tunggal dalam bidang Kejuruteraan dan S&T

¹ Sumber : Tenas Effendy dlm. *Etika Berpakaian Melayu* (2004).

memiliki sekurang-kurangnya dua padanan istilah bahasa Melayu yang merujuk konsep yang sama. Contohnya, istilah *awaft* dipadankan dengan (i) hanyut dan (ii) terapung. Jumlah istilah yang tidak selaras sebanyak 279 (14%), iaitu istilah memiliki lebih daripada enam istilah padanan bahasa Melayu. Ketidakselarasan istilah berlaku dalam pelbagai bentuk perbezaan ejaan, imbuhan dan pilihan kata.

Berdasarkan sorotan di atas, penulis mendapati bahawa kajian tentang destar Melayu dan juga pendekatan sosioterminologi dalam penelitian istilah agak kurang dilakukan. Aspek budaya lebih banyak menyentuh tatanama busana Melayu secara umumnya. Malahan, kajian khusus tentang penamaan istilah destar juga tidak jauh bezanya dengan penyelidikan budaya yang lainnya. Tidak ada lagi pengkaji yang melihat destar dari perspektif terminologi khusus sebagai satu dokumentasi bidang ilmu budaya Melayu. Oleh itu, penulis telah mengkaji destar dengan mengaplikasikan pendekatan teori umum terminologi dan pengumpulan data melalui sosioterminologi agar dapat memberikan nilai tambah kosa ilmu dalam khazanah terminologi budaya Melayu.

Permasalahan dan Objektif Kajian

Wan Abdul Kadir Wan Yusof (2005) mengatakan bahawa tumpuan yang berlebihan diberikan kepada pembangunan menyebabkan perkara-perkara yang berkaitan dengan nilai tradisi semakin kurang diberikan perhatian. Hal ini memberikan implikasi terhadap budaya eskpresif semakin kurang diberikan perhatian hingga masyarakat Melayu semakin hilang identiti mereka. Generasi muda dipupuk dengan nilai-nilai moden semakin lupa kepada budaya tradisi. Usaha membawa destar sebagai lambang identiti Melayu haruslah digalakkan. Pemupukan budaya ini boleh dilaksanakan melalui pengetahuan dalam istilah-istilah Melayu khususnya dalam busana Melayu.

Terdapat juga isu penggunaan istilah yang tepat bagi hiasan kepala dalam masyarakat Melayu. Ada pihak yang mengatakan bahawa tengkolok, destar, dan tanjak adalah berlainan dari segi jenis kain dan/atau ikatan walaupun sama kegunaannya. Tengkolok merupakan alas kepala buatan kain bermutu yang lilitannya berlapis (tebal) dan meruncing ke atas; "destar" pula lilitannya rendah dan nipis berbanding tengkolok; "tanjak" pula lilitannya seperti tengkolok, tetapi kainnya lebih ringkas dan nipis. Banyak pihak yang mengkaji hiasan kepala yang menghuraikan soal tatanama dan falsafah disebalik nama-nama tersebut. Namun kurang yang melihat destar sebagai unsur yang penting dari sudut terminologi. Pertikaian dapat dielakkan sekiranya terdapat dokumentasi yang berautoritatif yang dapat meletakkan istilah atau tatanama yang terdapat dalam destar dapat dijadikan rujukan.

Secara ringkasnya, objektif kajian ini pertama, mengenal pasti istilah destar Melayu, kedua, membina peta konsep dan menghuraikan hubungan istilah-konsep; dan mentakrifkan istilah berdasarkan peta konsep.

Pendekatan dan Metodologi Kajian

Penulis membincangkan istilah destar Melayu dari perspektif terminologi berdasarkan pendekatan sosioterminologi yang memerihalkan penggunaan istilah dalam masyarakat setempat dan penerapan teori umum terminologi bagi pengkategorian menurut konsep dan hubungan konsep. Penelitian kepustakaan tentang destar Melayu banyak dilakukan oleh pengkaji terdahulu dan terkini tetapi pengkhususan kepada terminologi amat kurang. Pensejarahan ini amat penting bagi sesebuah kajian dan tentunya penelitian kepustakaan merupakan kaedah terawal yang dilakukan oleh kebanyakan pengkaji bagi mengumpulkan sebanyak mungkin korpus bertulis agar pemetaan konsep asas busana Melayu agar dapat membantu kajian seterusnya. Perbincangan makalah ini akan ditumpukan kepada konsep-konsep asas dalam destar Melayu. Menurut ISO/TR22134:2007 (*Practical Guidelines for Socioterminology*) (2007, p. 4) menjelaskan bahawa pendekatan sosioterminologi:

“...mengkaji kaedah budaya mencipta konsep, dan proses untuk menggubal dan menyesuaikan istilah dalam bahasa tradisi bahasa-bahasa yang ada dan komuniti linguistik yang disasarkan dalam persekitaran sosiobudaya...”

Pihkala (2006) mengatakan pendekatan sosioterminologi memberi tumpuan kepada aspek sosial dan situasi komunikasi bahasa khusus. Menurut Temmerman (2000), sosioterminologi ialah bidang yang mengkaji tentang terminologi dalam masyarakat yang sebenar. Kenyataan ini turut disokong oleh Junaini Kasdan, et al. (2017, p. 190), pendekatan sosioterminologi mengambil kira bahawa terminologi dipengaruhi oleh perubahan sosial masyarakat penuturnya dan mempunyai pertalian dengan jati diri budaya penutur bahasa itu sendiri. Berdasarkan pendekatan sosioterminologi, istilah dilihat sebagai sebahagian daripada bahasa, bukan sekadar kata atau tanda malah, merupakan sebahagian daripada kebudayaan. Pendekatan sosioterminologi melibatkan kajian teks dan lapangan.

Pendekatan sosioterminologi timbul disebabkan ahli terminografi menghadapi masalah dalam menyelesaikan tugas. Oleh itu, terdapat lima aspek yang diutarakan oleh Temmerman (2000, p. 3), iaitu:

1. Sukar untuk mendefinisikan bidang khusus kerana semua bidang memerlukan pengetahuan antara disiplin misalnya, busana Melayu berkait rapat dengan budaya dan nilai estetika.
2. Kumpulan pakar tidak terbentuk dalam kumpulan homogenus misalnya, bidang busana Melayu tidak hanya terpusat kepada satu kelompok sahaja malahan pecahan subbudaya perlu dimasukkan misalnya, tekstil, hiasan termasuklah tekat dan keringkam.
3. Polisemi dan sinonim merupakan sesuatu yang semula jadi terbentuk dalam bahasa kerana ahli terminologi membentuk konsep yang berkait rapat terminologi dan asal usul ciptaan, misalnya konsep “head wear” dalam BI pastinya mempunyai padanan yang pelbagai dalam bahasa Melayu destar, tanjak, tengkolok dan sebagainya.
4. Sistem konsep dan takrif tidak statik. Kedua-duanya berubah menurut evolusi bahasa kerana maklumat dan teori yang berkaitan dengannya juga berubah. Banyak perbezaan pendapat tentang kemunculan sesuatu istilah khususnya dari segi tatanama destar.
5. Realiti penggunaan bahasa lebih kaya daripada apa-apa ekspresi bahasa yang ada. Hal ini berkait rapat dengan penggunaan istilah sedia ada atau penciptaan istilah baharu.

Penerapan pendekatan sosioterminologi ini akan sesuai bagi melestarikan warisan budaya Melayu kerana pendekatan ini tidak bersifat ke arah penstandardan sebagai matlamat akhirnya tetapi mementingkan penggunaan bahasa sebenarnya pada masa tertentu dalam kalangan masyarakat penutur itu sendiri. Dalam konteks ini, pemilihan kata itu sebenarnya mencerminkan jati diri dan akal budi masyarakat yang melahirkannya.

Data yang terkumpul juga diperoleh daripada informan, Johan Iskandar bin Abdul karim seorang aktivis budaya yang banyak melakukan demonstrasi destar. Beliau berkelulusan Doktor Falsafah dan Doktor Kehormat dalam seni dan budaya. Beliau juga ialah pengasas Akademi Seni Tradisional Warisan Melayu, Selangor, Malaysia, pengasas komuniti www.alammelayu (Media sosial dalam talian dan perkhidmatan rangkaian sosial berkaitan warisan Melayu dan menjadi penasihat dan pakar rujuk kepada badan bukan kerajaan, iaitu PERNILAM (Persatuan Penggiat Seni Alam Melayu), kepakaran beliau meluas sehingga ke Australia, Singapura dan banyak kepulauan Melayu di Indonesia.

Masyarakat Melayu mencipta istilah berdasarkan pengalaman mereka berinteraksi dengan alam. Pengumpulan konsep bagi istilah yang diuraikan menggunakan pendekatan sosioterminologi yang menggabungkan data, analogi, falsafah dan kognisi penutur Melayu, bukan sahaja dapat menyingkap kebijaksanaan Melayu dalam menentukan pemilihan istilah tetapi juga menyerlahkan akal budi Melayu (Junaini Kasdan et al., 2017, p. 1).

Berdasarkan sosioterminologi, seorang ahli terminologi akan mengkaji dokumentasi sejarah yang ada bagi istilah bidang tertentu, misalnya konsep *sepersalinan*. Mengikut catatan dalam sejarah Melayu oleh Tun Sri Lanang pula, dihidayatkan bahawa Sultan Muhammad Syah akan menyarung baju Melayu ketika menunaikan solat sunat Aidilfitri yang dipakai dengan cara sarung dan lengkap bertanjak. Tanjak dan samping menjadi sebahagian daripada kelengkapan pakaian tradisional lelaki Melayu yang masih kekal sehingga ke hari ini. Seni lipatan dan ikatannya pula wujud dalam kalangan masyarakat Melayu sejak zaman awal kerajaan Melayu seperti Palembang, Jambi, Pagar Ruyung dan Kesultanan Melayu Melaka.

Dapatan dan Perbincangan

Sosioterminologi membolehkan pakar menghasilkan istilah yang berbeza untuk konsep yang sama atau lebih daripada satu konsep untuk istilah yang sama. Istilah dilihat sebagai sebahagian daripada bahasa dan budaya, bahasa pula dilihat sekadar sebagai simbol atau tanda, malahan merupakan sebahagian daripada kebudayaan. Dalam hal ini, istilah terkumpul merangkumi pengetahuan dan budaya yang ada dalam bahasa. Aspek diakronik termasuk dalam prinsip ini yang menekankan penggunaan bahasa dua zaman atau dua tempat (Temmerman, 2000, p. 3). Kumpulan kata telah dikelompokkan dalam kosa kata khusus dan diberikan label sebagai istilah kerana setiap kata ini mendokong konsep tertentu dalam bidang busana Melayu. Contohnya, berdasarkan jadual di bawah, istilah yang terkumpul memperlihatkan kosa kata khusus yang mendokong konsep destar dalam busana Melayu. Destar bagi pakaian lelaki terbahagi kepada lapan jenis, iaitu tanjak, semutar, getam/getang, songkok, tengkolok, kopiah, terendak dan setangan. Tutup kepala bagi pakaian perempuan pula terbahagi kepada enam jenis, iaitu skaf,

turban, serkup, telekung mini, selendang dan tengkolok. Kosa kata ini merupakan kata khusus bagi bidang busana Melayu yang digunakan dalam kalangan komuniti masyarakat Melayu.

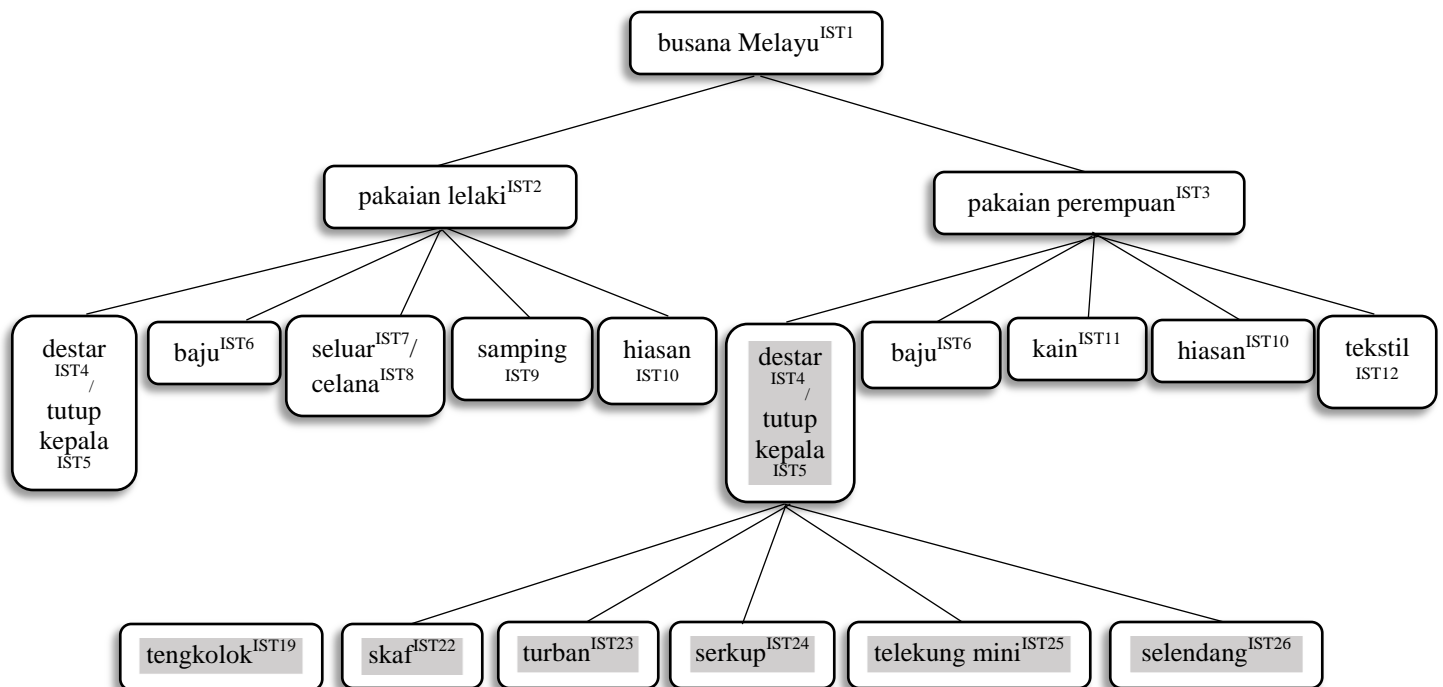
Seterusnya, sosioterminologi dilahirkan untuk menyatukan konsep khusus kepada komuniti penutur. Menurut PUIBM (2004, p. 3), kata yang dipilih sebagai istilah mestilah paling ringkas antara pilihan yang ada. Bentuk istilah ini didokumentasikan menurut urutan dalam sistem konsep bukan berdasarkan abjad. Selain itu, bahasa tidak sesuai untuk distandardkan kerana bahasa merupakan struktur abstrak yang mengalami perubahan berterusan (Pihkala, 2006, p. 18). Prinsip ini amat bersesuaian bagi istilah budaya khususnya yang berkaitan dengan teknologi tempatan. Hal ini juga membawa kepada pembentukan natif dalam terminologi, iaitu penggubal istilah akan mempertahankan bentuk asal istilah dan tidak mengubahnya mengikut keperluan masyarakat luar. Hasnah Mohamed (2010) mengatakan bahawa dalam terminologi, unsur yang paling umum yang berhubungan organisasi formal memperlihatkan hubungan kompleks dalam sistem konsep.

Jadual 1: Senarai Istilah Hiasan Kepala

IST4	destar
IST5	tutup kepala (sin.) <i>lih.</i> destar
IST13	tanjak
IST14	semutar
IST15	setangan
IST16	getam
IST17	getang (sin.) <i>lih.</i> getam
IST18	songkok
IST19	tengkolok
IST20	kopiah
IST21	terendak
IST22	skaf
IST23	turban
IST24	serkup
IST25	telekung mini
IST26	selendang
IST27	getam sedaun
IST28	getam bertanduk
IST29	getam sudu itik
IST30	getam kolebeng
IST31	getam jantung
IST32	getam lantong
IST33	getam bulan purnama
IST34	getam kuncen
IST35	getam bunga padi
IST36	getam budu
IST37	budor (sin.) <i>lih.</i> getam budu
IST38	getam penaga
IST39	getam bertangkai
IST40	getam pekasam
IST41	getam sarang tebuam

Destar dalam Sistem Konsep Terminologi

Dalam prinsip sosioterminologi, bahasa memainkan peranan pembinaan konsep dan kategori (Temmerman, 2000, p.3). Satu konsep tidak bersifat satu entiti sahaja, iaitu melibatkan wacana yang melihat perubahan dalam sosial dan pemboleh ubah dalam sejarah. Konsep dan definisi sentiasa berubah mengikut perubahan masa (Campo, 2012, p.148). Polisemi dan sinonim merupakan sesuatu yang semula jadi terbentuk dalam bahasa kerana ahli terminologi membentuk konsep yang berkait rapat terminologi dan asal usul ciptaan (Temmerman, 2000, p.3). Pemilihan ciri ditekankan untuk menentukan kedudukan konsep dalam sistem konsep khususnya konsep asas seperti dalam Rajah 1 dan Rajah 2 di bawah:

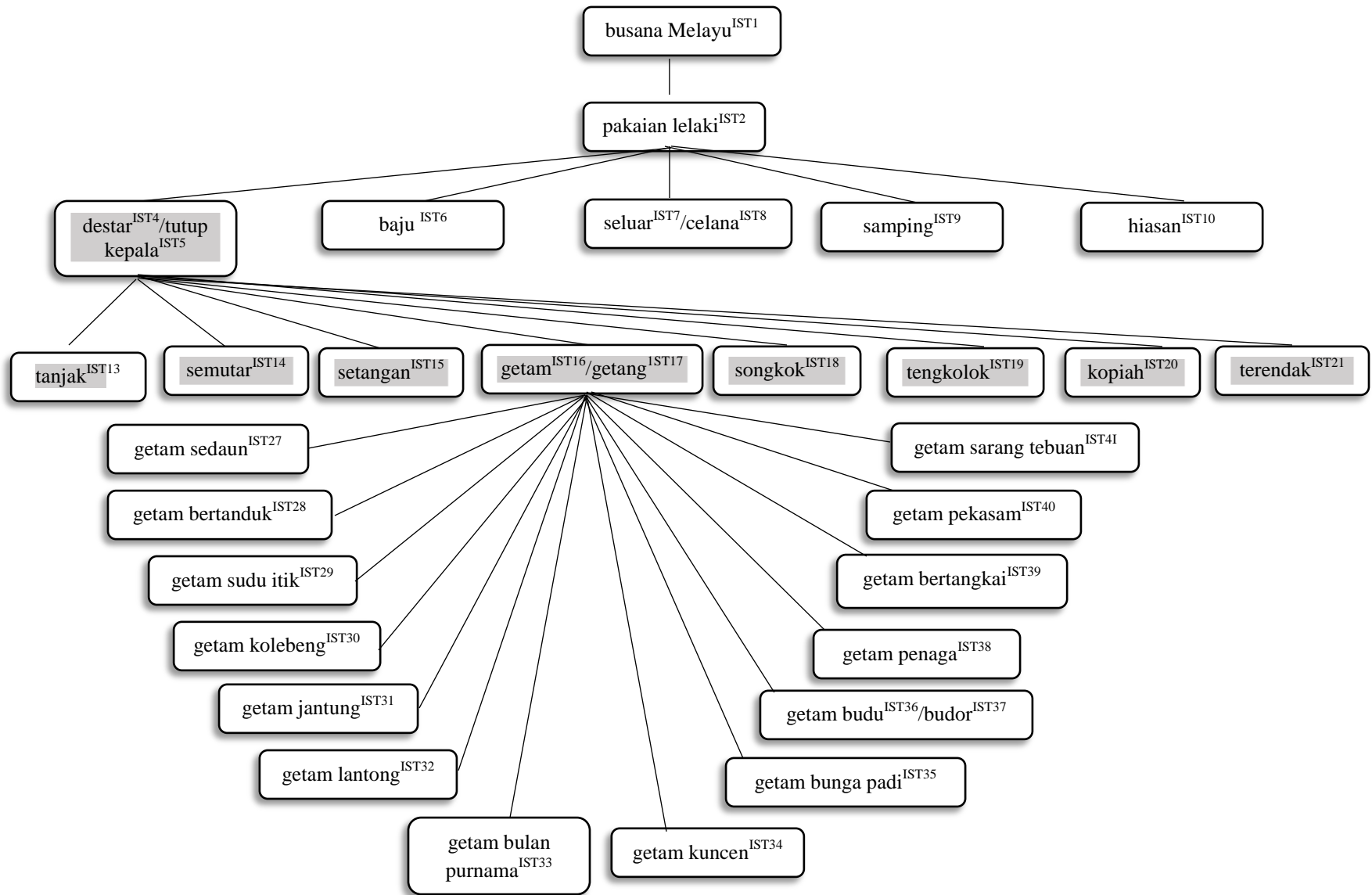
Rajah 1: Pemetaan Konsep : Kedudukan Istilah Destar dalam Busana Melayu

Pendekatan sosioterminologi mengkaji kaedah budaya mencipta konsep, dan proses untuk menggubal dan menyesuaikan istilah dalam bahasa tradisi bahasa-bahasa yang ada dan komuniti linguistik yang disasarkan dalam persekitaran sosiobudaya. ISO/TR22134:2007 (*Practical Guidelines for Socioterminology*) (2007, p.4) Masyarakat Melayu mencipta istilah berdasarkan pengalaman mereka berinteraksi dengan alam. Pengumpulan konsep bagi istilah yang dihurairkan menggunakan pendekatan sosioterminologi, yang menggabungkan data, analogi, falsafah dan kognisi penutur Melayu, bukan sahaja dapat menyingkap kebijaksanaan Melayu dalam menentukan pemilihan istilah tetapi juga menyerlahkan akal budi Melayu (Junaini Kasdan et al, 2017, p. 1).

Sosioterminologi membolehkan pakar menghasilkan istilah yang berbeza untuk konsep yang sama atau lebih daripada satu konsep untuk istilah yang sama. Istilah dilihat sebagai

sebahagian daripada bahasa dan budaya, bahasa pula dilihat sekadar sebagai simbol atau tanda, malahan merupakan sebahagian daripada kebudayaan. Dalam hal ini, istilah terkumpul merangkumi pengetahuan dan budaya yang ada dalam bahasa. Aspek diakronik termasuk dalam prinsip ini yang menekankan penggunaan bahasa dua zaman atau dua tempat (Temmerman, 2000, p. 3).

Dalam sosioterminologi juga, seorang ahli peristilahan akan mengkaji dokumentasi sejarah yang ada bagi istilah bidang tertentu, misalnya konsep *sepersalinan*. Mengikut catatan dalam sejarah Melayu oleh Tun Sri Lanang pula, dikhayatkan bahawa Sultan Muhammad Syah akan menyarung baju Melayu ketika menunaikan solat sunat Aidilfitri yang dipakai dengan cara sarung dan lengkap bertanjak. Tanjak dan samping menjadi sebahagian daripada kelengkapan pakaian tradisional lelaki Melayu yang masih kekal sehingga ke hari ini. Seni lipatan dan ikatannya pula wujud dalam kalangan masyarakat Melayu sejak zaman awal kerajaan Melayu seperti Palembang, Jambi, Pagar Ruyung dan Kesultanan Melayu Melaka.

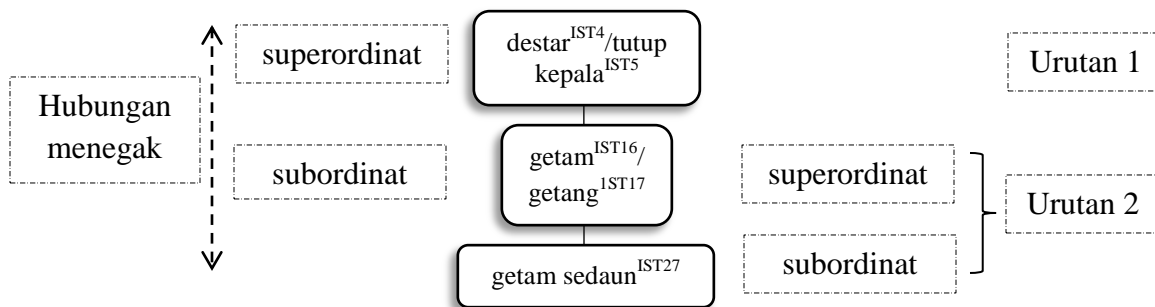
Rajah 2: Pemetaan Konsep Destar/ Penutup Kepala Bagi Lelaki

Hubungan Sistem Konsep dalam Busana Melayu

Hubungan sistem konsep meliputi hubungan logik, ontologi, campuran dan asosiatif.

Hubungan Logik Subordinat

Menurut Felber (1995, p. 101), hubungan logik merupakan hubungan keserupaan konsep. Keserupaan ini adalah berdasarkan konsep superordinat dengan konsep subordinat. Hubungan ini juga dikenali sebagai hubungan menegak antara superordinat (genus) atau subordinat (spesis). Berikut merupakan contoh hubungan logik subordinat berasaskan *destar/tutup kepala*.

Rajah 3: Pemetaan konsep *destar/tutup kepala* (i)

Berdasarkan Rajah 3 yang dipermudahkan daripada Rajah 2, menunjukkan hubungan logik subordinat bagi *destar/tutup kepala*. Pada urutan pertama, *destar/tutup kepala* merupakan superordinat kepada subordinat *getam/getang*. Urutan kedua, *getam/getang* merupakan superordinat kepada subordinat *getam sedaun*.

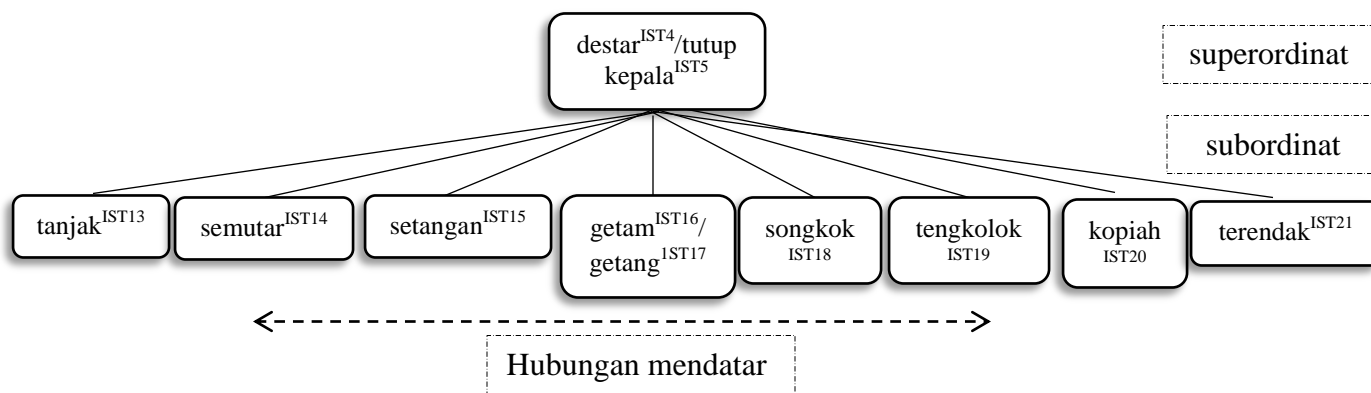
Hubungan logik ini terbentuk secara menegak, iaitu daripada *destar/tutup kepala* kepada *getam/getang* dan seterusnya kepada *getam sedaun*. Hubungan logik subordinat dilambangkan dengan penggunaan simbol berikut.

$$\begin{aligned} \textit{destar/tutup kepala} &> \textit{getam/getang} > \textit{getam sedaun} \\ \textit{destar/tutup kepala} &> \textit{getam/getang} \\ \textit{getam sedaun} &< \textit{getam/getang} \end{aligned}$$

Penentuan hubungan antara konsep adalah berdasarkan keserupaan ciri konsep *destar/tutup kepala*, *getam/getang* dan *getam sedaun*. Konsep *destar/tutup kepala* mempunyai ciri pakaian yang dipakai untuk menutupi bahagian kepala yang dipakai oleh kaum lelaki dan perempuan. Konsep *getang/getam* pula mempunyai ciri tambahan tetapi masih bertalian dengan konsep *destar/tutup kepala*, iaitu hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala. Seterusnya, konsep *getam sedaun* mempunyai ciri tambahan lain, iaitu perhiasan kepala yang mempunyai bucu bahagian atas dan berbentuk bulat. Pertalian ciri konsep inilah menunjukkan hubungan logik subordinat yang mewujudkan hubungan secara menegak antara *destar/tutup kepala* dengan *getam/getang* dan *getam/getang* dengan *getam sedaun* kerana ketiga-tiga konsep mempunyai konsep yang sama, iaitu terdiri daripada *destar/tutup kepala*.

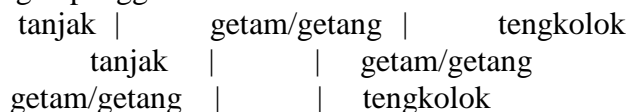
Hubungan Logik Koordinat

Hubungan logik koordinat merujuk kepada dua atau lebih konsep subordinat dengan satu konsep superordinat. Hubungan ini menunjukkan dua atau lebih spesies daripada genus yang sama. Keserupaan ciri subordinat dua atau lebih konsep bagi superordinat yang sama mewujudkan hubungan logik koordinat dalam sistem konsep atau hubungan mendatar antara konsep subordinat. Berikut merupakan contoh hubungan logik koordinat bagi konsep *destar/tutup kepala*.

Rajah 4: Pemetaan konsep *destar/tutup kepala* (ii)

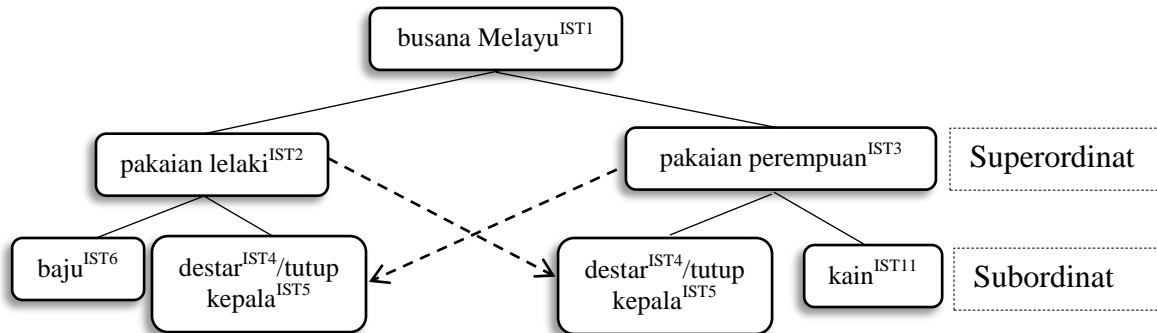
Konsep *destar/tutup kepala* berkaitan dengan konsep lain, iaitu berkaitan dengan konsep *tanjak*, *semutar*, *setangan*, *getam/getang*, *songkok*, *tengkolok*, *kopiah* dan *terendak*. Rajah 4 menunjukkan hubungan logik koordinat bagi *destar/tutup kepala*. *Destar/tutup kepala* merupakan superordinat kepada subordinat *tanjak*, *semutar*, *setangan*, *getam/getang*, *songkok*, *tengkolok*, *kopiah* dan *terendak*. Hubungan logik ini terbentuk secara mendatar, iaitu subordinat berada pada kedudukan yang mendatar dibawah superordinat yang sama. Hubungan logik koordinat dilambangkan dengan penggunaan simbol berikut.

Hubungan antara konsep adalah berdasarkan ciri-ciri konsep tersebut. Konsep *destar/tutup kepala* mempunyai ciri *pakaian yang dipakai untuk menutupi bahagian kepala yang dipakai oleh kaum lelaki dan perempuan*. Konsep *tanjak* pula mempunyai ciri tambahan tetapi masih bertalian dengan konsep *destar/tutup kepala*, iaitu *hiasan kepala menggunakan bahan daripada kain dan mempunyai simpul, tapak, bengkung, karangan dan solekan*. Konsep *getam/getang* mempunyai ciri yang sama, iaitu *hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala*. Konsep *tengkolok* pula *hiasan kepala yang menggunakan bahan daripada kain dan tidak semestinya mempunyai simpul dan bentuk kainnya tidak semestinya berbentuk tiga segi yang boleh dipakai oleh lelaki atau wanita*. Pertalian ciri konsep pada *tanjak*, *getam/getang* dan *tengkolok* yang merupakan jenis *destar/tutup kepala* dalam busana Melayu. Pertalian ini mewujudkan hubungan logik koordinat yang menunjukkan hubungan secara mendatar antara *tanjak*, *getam/getang* dan *tengkolok*.

Hubungan Logik Persilangan

Menurut Felber (1995, p.102), hubungan logik persilangan merupakan hubungan penyilangan konsep. Penyilangan ini adalah berdasarkan sebahagian ciri konsep yang sama. Konsep yang mempunyai ciri yang sama (tidak semua ciri sama) bagi kedua-dua konsep dianggap sebagai konsep yang menyilang. Berikut merupakan contoh hubungan logik persilangan berasaskan busana Melayu.

Rajah 5: Pemetaan konsep *busana Melayu* (i)

Berdasarkan Rajah 5, menunjukkan pemetaan konsep bagi hubungan logik persilangan *busana Melayu*. Pada urutan pertama, *busana Melayu* merupakan superordinat kepada subordinat *pakaian lelaki* dan *pakaian perempuan*. Urutan kedua, *pakaian lelaki* merupakan superordinat kepada subordinat *baju* dan *destar/tutup kepala*, manakala *pakaian perempuan* merupakan superordinat kepada subordinat *destar/tutup kepala* dan *kain*.

Hubungan logik persilangan terbentuk antara superordinat *pakaian lelaki* dengan subordinat *destar/tutup kepala*, manakala superordinat *pakaian perempuan* dengan subordinat *destar/tutup kepala*. Hubungan logik persilangan diwakili dengan penggunaan simbol berikut.

pakaian lelaki	X	destar/tutup kepala
pakaian perempuan	X	destar/tutup kepala

Hubungan ini terbentuk berdasarkan hubungan konsep logik persilangan. Bermula dengan konsep *busana Melayu*, iaitu *sesuatu yang dipakai daripada kepala hingga hujung kaki yang memberikan keselesaan dan menampilkan keindahan kepada pemakai*. Seterusnya, *pakaian lelaki*, iaitu *busana yang dipakai daripada kepala hingga hujung kaki yang memberikan keselesaan dan menampilkan keindahan kepada pemakai yang terdiri daripada kaum lelaki*, manakala konsep *pakaian perempuan* adalah *busana yang dipakai daripada kepala hingga hujung kaki yang memberikan keselesaan dan menampilkan keindahan kepada pemakai yang terdiri daripada kaum perempuan*. Bagi penelitian terhadap hubungan logik persilangan, berdasarkan konsep *pakaian lelaki* dan konsep *pakaian perempuan* terdapat persamaan konsep bagi *destar/tutup kepala*. Bagi *destar/tutup kepala* *pakaian perempuan*, iaitu *pakaian yang dipakai untuk menutupi bahagian kepala yang dipakai oleh kaum perempuan yang terdiri daripada tengkolok, skaf, turban, serkup, telekung mini dan selendang*, manakala konsep

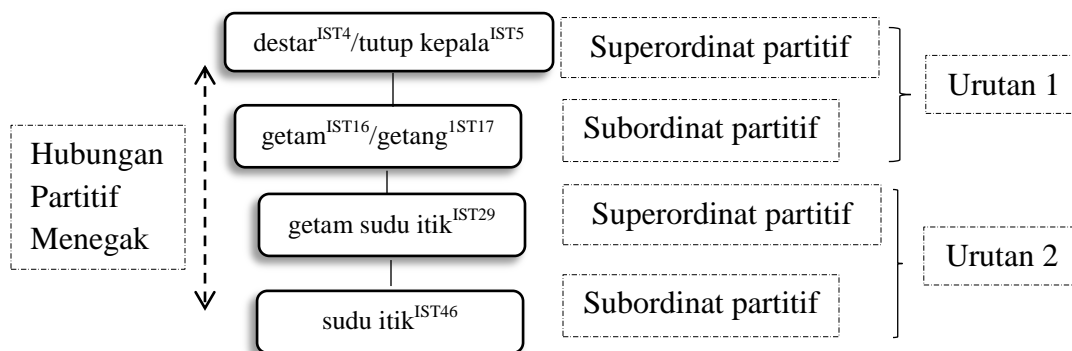
destar/tutup kepala bagi pakaian lelaki adalah *pakaian yang dipakai untuk menutupi bahagian kepala yang dipakai oleh kaum lelaki yang terdiri daripada tanjak, semutar, setangan, getam/getang, songkok, tengkolok, kopiah dan terendak*. Hubungan subordinat *destar/tutup kepala* dengan superordinat *pakaian perempuan* dan subordinat *destar/tutup kepala* dengan superordinat *pakaian lelaki* menunjukkan adanya hubungan logik persilangan bagi busana Melayu, iaitu *sesuatu yang dipakai daripada kepala hingga hujung kaki yang memberikan keselesaan dan menampilkan keindahan kepada pemakai*.

Hubungan Ontologi atau Partitif dalam Sistem Konsep

Menurut Felber (1995, p. 105), hubungan ontologi merujuk kepada hubungan yang wujud secara tidak langsung antara konsep individu yang tergolong di bawah suatu konsep utama. Hubungan ini juga dikenali sebagai seluruh – sebahagian yang melibatkan perbandingan antara objek sama ada mempunyai hubungan partitif subordinat dan hubungan partitif koordinat. Berikut merupakan penjelasan bagi hubungan tersebut.

Hubungan Partitif Subordinat

Berikut merupakan contoh hubungan partitif subordinat dalam konsep *destar/tutup kepala*.

Rajah 6: Pemetaan Konsep *Destar/Tutup Kepala* (iii)

Rajah 6 menunjukkan hubungan partitif subordinat bagi konsep *getam/getang* yang terbentuk melalui peta konsep (Lihat Rajah 2). Pada urutan pertama, *getam/getang* merupakan superordinat kepada subordinat *getam sudu itik*. Hal ini demikian kerana *getam/getang* merupakan konsep seluruh atau superordinat partitif kepada konsep *getam sudu itik*. Perkara ini dapat dijelaskan berdasarkan sebahagian ciri yang terdapat pada *getam/getang*, iaitu *hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala*. Konsep *getam sudu itik* pula merupakan *hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala berbentuk sudu itik*.

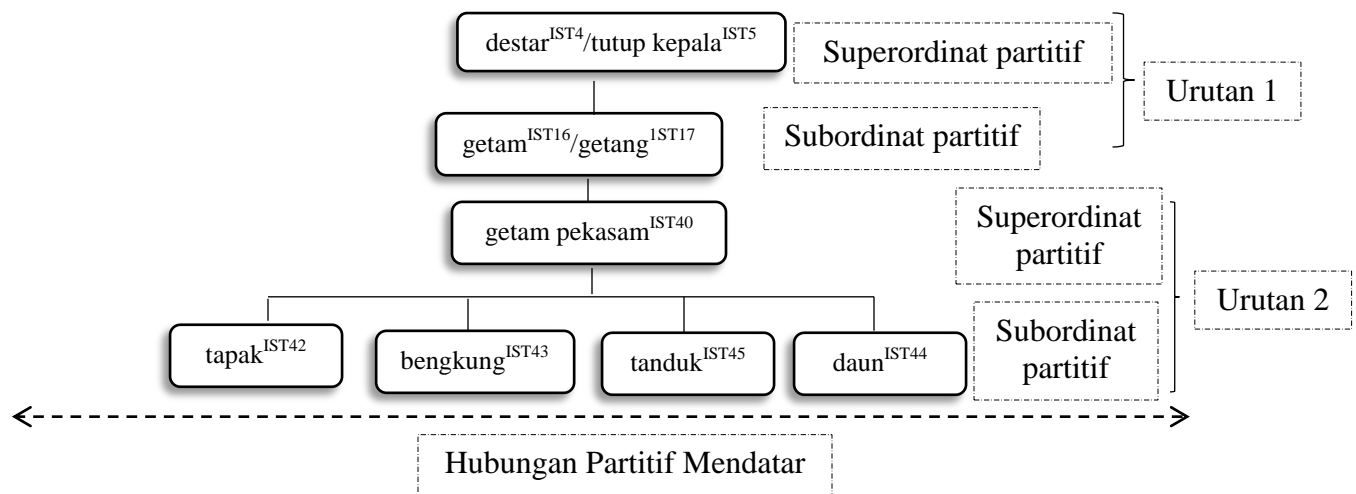
Pada urutan kedua, *getam sudu itik* merupakan superordinat kepada subordinat *sudu itik*. Berdasarkan sebahagian ciri yang terdapat pada *getam sudu itik*, iaitu *bahagian getam sudu itik* terdiri daripada *bengkung, tapak dan sudu itik*. Konsep *sudu itik* pula mempunyai sebahagian ciri tambahan, iaitu *bahagian atas getam yang menyerupai sudu itik ketika memakainya*. Pertalian ciri konsep inilah menunjukkan hubungan partitif subordinat yang mewujudkan hubungan

partitif menegak antara *getam/getang* kepada *getam sudu itik* dan *sudu itik*. Hubungan konsep partitif subordinat dapat dilambangkan seperti simbol berikut:

getam/getang	>---	getam sudu itik	>---	sudu itik
getam/getang	>---	getam sudu itik		
sudu itik	---<	getam sudu itik		

Hubungan Partitif Koordinat

Menurut Felber (1995, p. 106), hubungan ini merujuk kepada hubungan antara objek yang menjadi bahagian daripada keseluruhan objek yang lain. Hubungan ini wujud antara objek yang mewakili bahagian-bahagian sepunya daripada suatu konsep keseluruhan. Berikut merupakan contoh hubungan partitif koordinat bagi konsep *destar/tutup kepala*.

Rajah 7: Pemetaan Konsep *Destar/Tutup Kepala* (Iv)

Rajah 7 menunjukkan hubungan partitif koordinat bagi konsep *destar/tutup kepala* yang terbentuk melalui peta konsep. Pada urutan pertama, *getam/getang* merupakan superordinat kepada subordinat *getam pekasam*. Hal ini demikian kerana *getam/getang* merupakan konsep seluruh atau superordinat partitif kepada konsep *getam pekasam*. Perkara ini dapat dijelaskan berdasarkan sebahagian ciri yang terdapat pada *getam/getang*, iaitu *hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala*. Terdiri daripada *getam sedaun*, *getam bertanduk*, *getam sudu itik*, *getam kolebeng*, *getam jantung*, *getam lantong*, *getam bulan purnama*, *getam kuncen*, *getam bunga padi*, *getam budu/budor*, *getam penaga*, *getam bertangkai*, *getam pekasam* dan *getam sarang tebuan*.

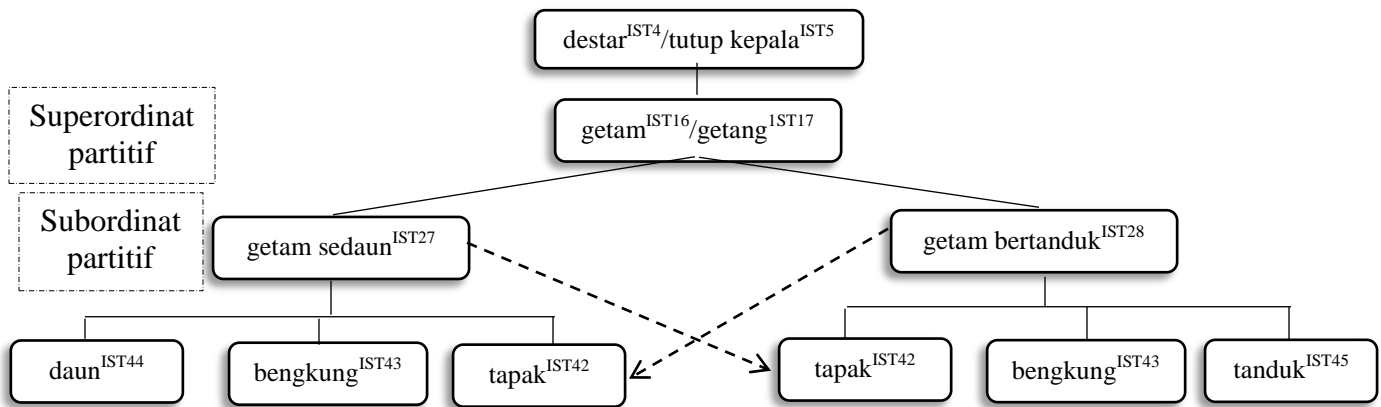
Pada urutan kedua, *getam pekasam* merupakan superordinat kepada subordinat *tapak*, *bengkung*, *tanduk* dan *daun*. Berdasarkan sebahagian ciri yang terdapat pada *tapak*, iaitu *bahagian getam yang dijadikan bulatan untuk keliling kepala*. Konsep *bengkung* pula mempunyai sebahagian ciri tambahan, iaitu *lipatan kedua selepas lipatan tapak*. Pertalian ciri konsep inilah menunjukkan hubungan partitif koordinat yang mewujudkan hubungan partitif

mendatar antara *tapak*, *bengkung*, *tanduk* dan *daun*. Hubungan konsep partitif koordinat dapat dilambangkan seperti simbol berikut.

tapak		—	bengkung
tanduk		—	daun

Hubungan Partitif Persilangan

Menurut Felber (1995, p. 106), hubungan partitif persilangan merupakan hubungan penyilangan konsep. Penyilangan ini adalah berdasarkan dua konsep yang dibandingkan dan mempunyai beberapa bahagian sahaja yang sama. Berikut merupakan contoh hubungan partitif persilangan berasaskan *destar/tutup kepala*.

Rajah 8: Pemetaan konsep *destar/tutup kepala* (v)

Berdasarkan Rajah 8, menunjukkan pemetaan konsep bagi hubungan partitif persilangan *destar/tutup kepala*. Pada urutan pertama, *getam/getang* merupakan superordinat kepada subordinat *getam sedaun* dan *getam bertanduk*. Urutan kedua, *getam sedaun* merupakan superordinat kepada subordinat *daun*, *bengkung* dan *tapak*, manakala *getam bertanduk* merupakan superordinat kepada subordinat *tapak*, *bengkung* dan *tanduk*. Hubungan partitif persilangan terbentuk antara superordinat *getam sedaun* dengan subordinat *tapak*, superordinat *getam bertanduk* dengan subordinat *tapak*. Hubungan partitif persilangan diwakili dengan penggunaan simbol berikut.

getam sedaun	>---	<	tapak
getam bertanduk	>---	<	tapak

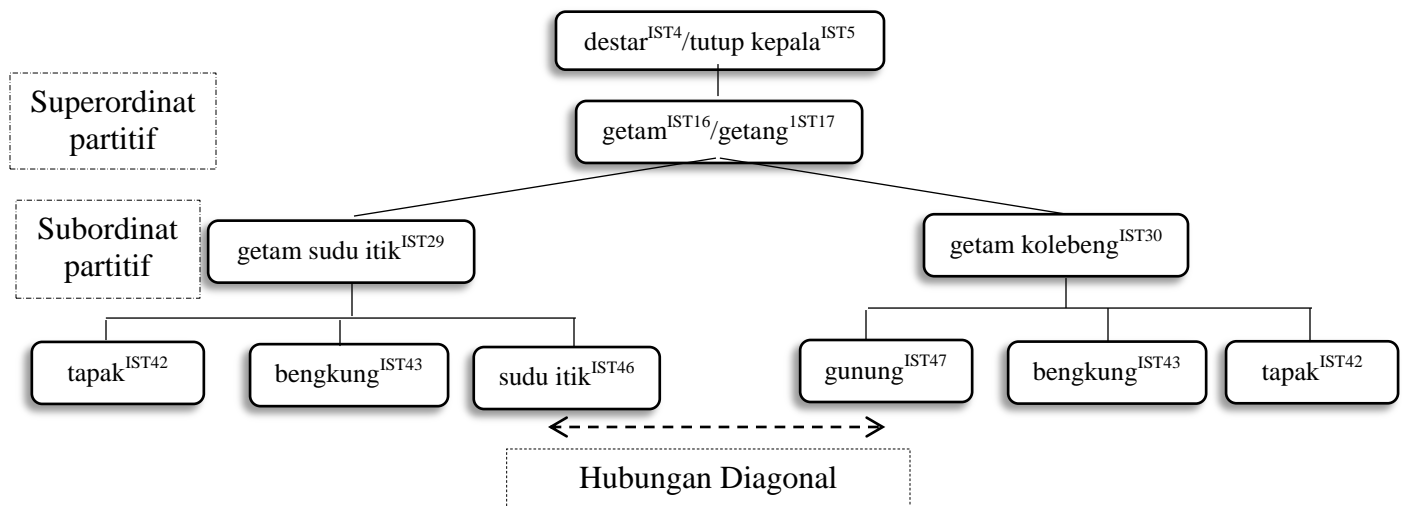
Hubungan ini terbentuk berdasarkan hubungan konsep partitif persilangan. Bermula dengan konsep *getam/getang*, iaitu *hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala*. Seterusnya, konsep *getam sedaun*, iaitu *berbentuk bucu di bahagian atas dan mesti kelihatan bulat. Terdapat tiga bahagian, iaitu daun, bengkung dan tapak*, manakala konsep *getam bertanduk* adalah ketika memakainya, lipatan mesti berada di bahagian hadapan dan kelihatan seperti tanduk. Terdapat tiga bahagian, iaitu *tapak, bengkung dan tanduk*. Bagi penelitian terhadap hubungan partitif persilangan, berdasarkan konsep *getam sedaun* dan *getam bertanduk* terdapat persamaan konsep *tapak*. Bagi konsep *tapak*, iaitu *lipatan pertama sebesar 4 jari atau*

lebih dan ditekan dengan lutut untuk membentuk tapak. Keluasan tapak bergantung kepada ukuran lilit kepala seseorang.

Hubungan subordinat *tapak* dengan superordinat *getam sedaun* dan *getam bertanduk* menunjukkan adanya hubungan partitif persilangan bagi busana Melayu, iaitu mempunyai persamaan sebahagian konsep, iaitu dijadikan asas untuk ukuran lilitan kepala.

Hubungan Partitif Diagonal

Menurut Felber (1995, p. 106), hubungan partitif diagonal merupakan hubungan sesama subordinat tetapi bukan daripada superordinat yang sama. Hubungan ini adalah berdasarkan konsep superordinat yang berbeza dengan konsep subordinat. Hubungan ini bukannya menerusi hubungan subordinat dan juga bukan hubungan koordinat. Perbezaan kedua-dua konsep superordinat menjadikan konsep subordinat berhubungan secara partitif diagonal. Dikenali juga sebagai hubungan pepenjuru partitif. Berikut merupakan contoh hubungan partitif diagonal berasaskan destar/tutup kepala.

Rajah 9: Pemetaan konsep *destar/tutup kepala* (vi)

Berdasarkan Rajah 9, menunjukkan pemetaan konsep bagi *destar/tutup kepala*. Pada urutan pertama, *getam/getang* merupakan superordinat bagi subordinat *getam sudu itik* dan subordinat *getam kolebeng*. Urutan kedua, iaitu superordinat *getam sudu itik* dibahagi kepada subordinat *tapak*, subordinat *bengkung* dan subordinat *sudu itik*, manakala superordinat *getam kolebeng* dibahagi kepada subordinat *gunung*, subordinat *bengkung* dan subordinat *tapak*.

Hubungan subordinat *sudu itik* dengan subordinat *gunung* menunjukkan wujudnya hubungan partitif diagonal kerana terdiri daripada superordinat yang berbeza. Hubungan partitif diagonal boleh diwakili dengan penggunaan simbol berikut.

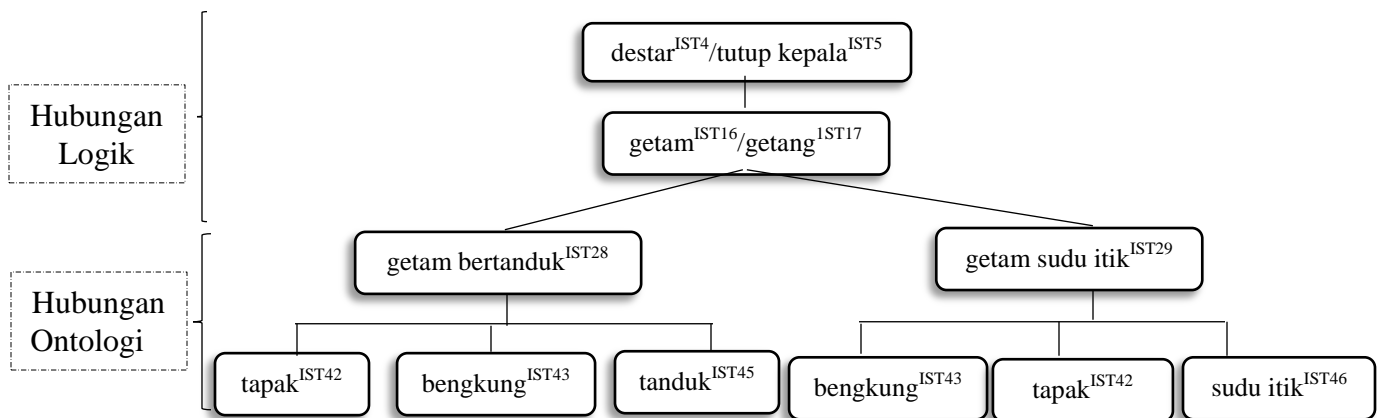
sudu itik /_ gunung

sudu itik /_ bengkung

Penelitian hubungan diagonal adalah berdasarkan hubungan subordinat *sudu itik* dengan subordinat *gunung*. Bagi konsep *sudu itik*, iaitu *bahagian atas kepala yang menyerupai sudu itik dan ketika memakainya mesti berada di bahagian hadapan*. Bagi konsep *gunung* pula, *bahagian getam kolebeng berbentuk gunung yang berada pada bahagian depan dan belakang lilitan kepala*. Hubungan konsep *sudu itik* dengan konsep *gunung* menunjukkan wujudnya hubungan partitif diagonal yang terdiri daripada superordinat yang berbeza, tetapi kedua-dua konsep ini berkait dengan konsep *getam/getang*.

Hubungan Campuran

Hubungan campuran merupakan gabungan hubungan secara logik dan ontologi dalam satu peta konsep. Hubungan ini dapat dijelaskan seperti berikut.

Rajah 10: Pemetaan konsep *destar/tutup kepala* (vii)

Berdasarkan Rajah 10, menunjukkan hubungan campuran bagi *getam/getang*. Pada urutan pertama, *getam/getang* merupakan superordinat kepada subordinat *getam bertanduk* dan *getam sudu itik*. Urutan kedua, *getam bertanduk* merupakan superordinat partitif kepada subordinat partitif *tapak*, *bengkung* dan *tanduk*, manakala *getam sudu itik* merupakan superordinat partitif kepada subordinat partitif *bengkung*, *tapak* dan *sudu itik*.

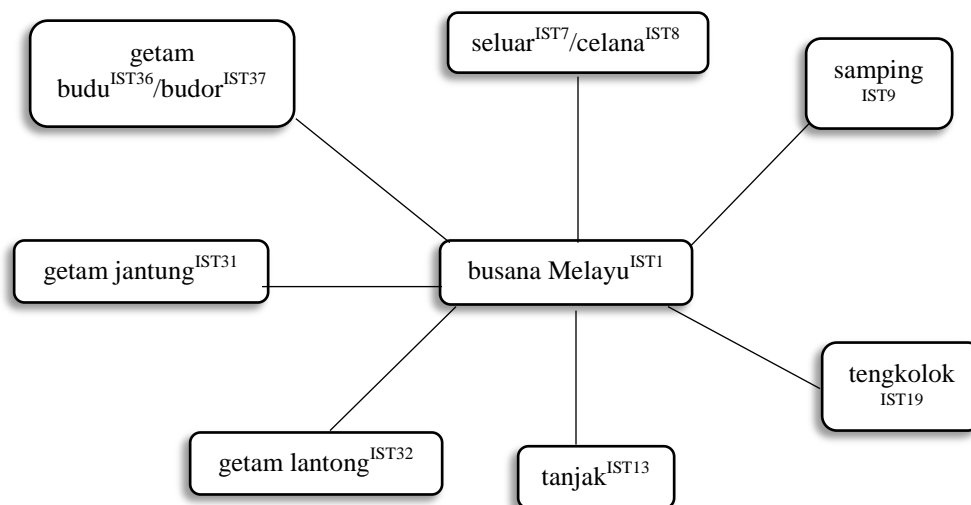
Hubungan campuran ini terbentuk secara gabungan, iaitu daripada *getam/getang* kepada *getam bertanduk* dan *getam sudu itik*. Penentuan hubungan antara konsep adalah berdasarkan ciri-ciri konsep tersebut. Konsep *getam/getang* mempunyai ciri *hiasan kepala yang menutupi bahagian atas dan keliling kepala*. Konsep *getam bertanduk* pula mempunyai ciri tambahan tetapi masih bertalian dengan konsep *getam/getang*, iaitu *ketika memakainya, lipatan perlu berada di bahagian hadapan dan kelihatan seperti tanduk*.

Pada urutan kedua, *getam bertanduk* merupakan superordinat partitif kepada subordinat partitif *tapak*, *bengkung* dan *tanduk*. Berdasarkan sebahagian ciri yang terdapat pada *getam bertanduk*, iaitu *ketika memakainya, lipatan perlu berada di bahagian hadapan dan kelihatan seperti tanduk*. Terdiri daripada tiga bahagian, iaitu *tapak*, *bengkung* dan *tanduk*. Pertalian ciri konsep menunjukkan hubungan partitif koordinat yang mewujudkan hubungan partitif mendatar antara *tapak*, *bengkung* dan *tanduk*. Gabungan kedua-dua urutan menunjukkan berlakunya hubungan campuran, iaitu hubungan secara logik dan ontologi, iaitu *getam/getang* kepada *getam*

bertanduk dan getam sudu itik adalah hubungan logik dan *getam bertanduk* kepada *tapak, bengkung* dan *tanduk* adalah hubungan ontologi.

Hubungan Asosiatif

Hubungan ini terbentuk daripada hubungan secara logik dan hubungan secara ontologi tetapi tidak mementingkan aras kedudukan sesuatu konsep. Hubungan asosiatif berbentuk non-hierarki yang melibatkan hubungan ciri intensi dan ekstensi.

Rajah 11: Pemetaan konsep *busana Melayu* (iii)

Rajah di atas menunjukkan hubungan asosiatif bagi istilah busana Melayu. Hubungan ini berdasarkan tematik, iaitu pakaian lelaki (samping, seluar/celana), destar/tutup kepala (getam/getang, tengkolok dan tanjak) dan jenis getam/getang (getam budu/budor, getam jantung dan getam lantong) yang bertemakan busana Melayu. Pemetaan konsep hubungan asosiatif menjelaskan hubungan antara konsep dalam bidang busana Melayu, iaitu meliputi konsep asas terdiri daripada pakaian lelaki dan pakaian perempuan.

Penyediaan Takrif Berdasarkan Peta Konsep

Takrif merupakan aspek penting dalam perkamusan. Bidang perkamusan menumpukan penelitian kepada penerangan makna sesuatu kata serta hasilnya akan dijadikan panduan dalam bahasa, manakala pentakrifan dalam peristilahan lebih menfokuskan penelitian kepada pemetaan konsep. Harimurti Kridalaksana (1982, p. 730) memberi maksud kamus sebagai buku rujukan yang memuatkan daftar kata atau gabungan kata dengan keterangan pelbagai makna dan penggunaan dalam bahasa biasanya mengikut abjad. Entri dan pentakrifan dalam kamus peristilahan akan disusun berdasarkan konsep dan sistem konsep. Peristilahan pula merupakan proses pembentukan istilah menurut kaedah dan pedoman tertentu (Felber, 1984, p. 161). Peristilahan dapat dibahagikan kepada dua jenis, iaitu peristilahan *ad hoc* dan peristilahan sistematik. Peristilahan *ad hoc* berkaitan dengan satu istilah atau istilah tertentu sahaja, manakala

peristilahan sistematik berkaitan dengan semua istilah dalam bidang khusus atau domain kegiatan.

Pentakrifan istilah membantu melancarkan komunikasi antara pakar bidang kerana makna yang disampaikan melalui takrif bersifat universal (Asmah, 1987). Terdapat empat perkara yang perlu diteliti sebelum mentakrif, iaitu:

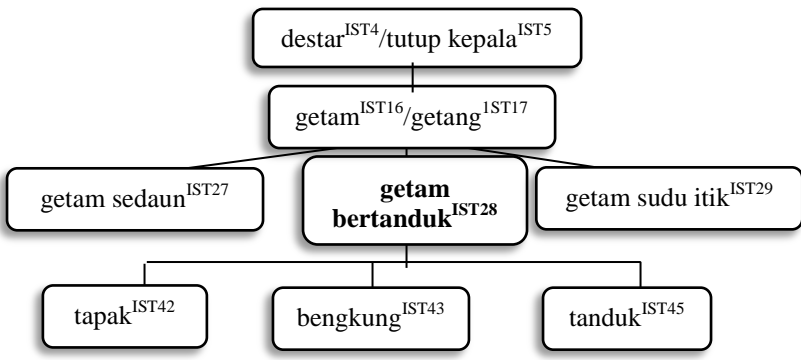
- a. Menentukan kedudukan konsep dalam sistem konsep.
- b. Suatu takrif istilah memberikan pengenalan unik suatu konsep sahaja dengan rujukan kepada sistem konsep yang membentuk bahagian dan mengelaskan konsep dalam sistem konsep.
- c. Takrif mestilah disediakan terlebih dahulu sebelum istilah yang sesuai sebagai padanan suatu konsep dibentuk.
- d. Takrif merupakan huraian tentang sesuatu konsep berdasarkan sejumlah ciri.

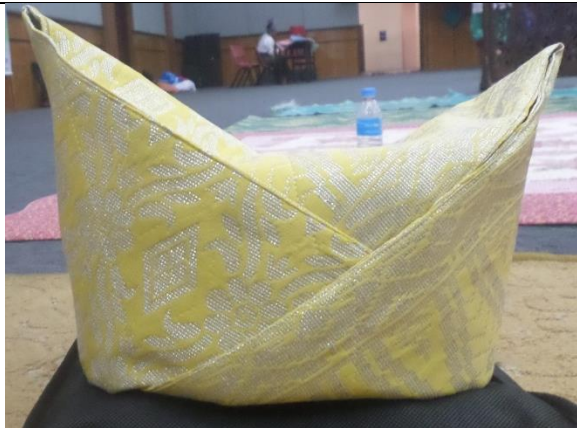
Huraian konsep dalam takrif adalah berdasarkan ciri intrinsik dan ekstrinsik. Bagi Puteri Roslina Abdul Wahid, (2007, p.97) ciri intrinsik lebih lazim digunakan dalam pembinaan sistem konsep berbanding ciri ekstrinsik. Perkara ini berlaku disebabkan ciri intrinsik mudah untuk digambarkan dengan jelas bagi sesuatu objek. Terdapat empat langkah dalam penyediaan takrif, iaitu;

- a. Sediakan senarai istilah.
- b. Meneliti istilah yang dikumpul berdasarkan kesesuaian dengan prinsip peristilahan.
- c. Kata masukan yang terdiri daripada istilah dan takrif disusun mengikut istilah (peta konsep).
- d. Pengelasan kumpulan konsep

Penelitian terhadap penyediaan takrif adalah berdasarkan jadual di bawah.

Jadual 2: Penyediaan Takrif ‘Getam Bertanduk’

Klasifikasi	Huraian	
Peta konsep	 <pre> graph TD A[destar^{IST4}/tutup kepala^{IST5}] --> B[getam^{IST16}/getang^{IST17}] B --> C[getam sedaun^{IST27}] B --> D[getam bertanduk^{IST28}] B --> E[getam sudu itik^{IST29}] D --> F[tapak^{IST42}] D --> G[bengkung^{IST43}] D --> H[tanduk^{IST45}] </pre> <p>Lihat Rajah 2 untuk pemetaan konsep ‘getam bertanduk’ secara keseluruhan.</p>	
Istilah	getam bertanduk	
Ciri	Intrinsik	Ekstrinsik
	- lipatan pertama sebesar 4 jari dan	- dipakaikan kepada kanak-kanak

	<p>ditekan dengan lutut untuk membentuk tapak.</p> <ul style="list-style-type: none"> - lipatan kedua dengan ukuran yang sama dikenali sebagai bengkung. - Tarik bucu atas dan dibawa ke bawah dan perlu diselitkan ke dalam. - sekiranya lipatan tidak bersambung, perlu membuka semula bengkung untuk merapatkan lipatan. - Terdiri daripada 3 bahagian, iaitu tapak, bengkung dan tanduk. 	<p>untuk mengelakkan diri daripada dikacau oleh makhluk halus ketika memasuki hutan. Getam ini juga dipakaikan kepada kanak-kanak yang suka bercakap berseorangan.</p> <ul style="list-style-type: none"> - cara memakainya, lipatan mesti berada di bahagian hadapan dan getam ini kelihatan seperti tanduk.
Perlabelan konsep	IST28	
Pertalian konsep	Superordinat (genus)	Subordinat (spesies)
	1. destar/tutup kepala	1. getam/getang
	2. getam/getang	2. getam sedaun, getam bertanduk, getam sudu itik
	3. getam sedaun, getam bertanduk, getam sudu itik	3. tapak, bengkung, tanduk
Hubungan	1. Logik	
	Logik Subordinat (menegak)	Logik Koordinat (mendatar)
	Pertalian konsep destar/tutup kepala, getam/getang dan getam bertanduk.	Pertalian konsep getam bertanduk dengan getam sedaun dan getam sudu itik.
	2. Ontologi	
	Partitif Subordinat (menegak)	Partitif Koordinat (mendatar)
	Pertalian konsep getam dengan getam bertanduk dan bengkung	Pertalian konsep bengkung dengan tapak dan tanduk.
Takrif	<p>Sejenis getam yang kelihatan seperti tanduk. Dipakaikan kepada kanak-kanak untuk mengelakkan diri daripada dikacau oleh makhluk halus ketika memasuki hutan serta yang suka bercakap berseorangan. Mempunyai dua lipatan, iaitu lipatan pertama sebesar 4 jari dan ditekan dengan lutut untuk membentuk tapak dan lipatan kedua dengan ukuran yang sama dikenali sebagai bengkung. Bucu atas perlu ditarik dan dibawa ke bawah untuk diselitkan dalam lipatan. Sekiranya lipatan tidak bersambung, perlu membuka semula bengkung untuk merapatkan lipatan. Terdiri daripada 3 bahagian, iaitu tapak, bengkung dan tanduk. Cara memakainya, lipatan mesti berada di bahagian hadapan dan kelihatan seperti tanduk.</p>	
Ilustrasi		

Berdasarkan Jadual 2, konsep *getam bertanduk* mempunyai pertalian dengan konsep *getam/getang*, iaitu hiasan kepala yang menutupi atas dan keliling kepala. *Getam bertanduk* juga mempunyai pertalian dengan konsep yang lain, iaitu *tapak*, *bengkung* dan *tanduk*. Pertalian ini meletakkan konsep *getam bertanduk* sama ada superordinat atau subordinat bergantung kepada ciri konsep *getam bertanduk* dengan ciri konsep lain. Berdasarkan penentuan ciri, dapat membina peta konsep dan secara tidak langsung boleh mengetahui hubungan yang wujud antara konsep *getam bertanduk* dengan konsep-konsep lain. Penelitian berdasarkan jadual di atas dapat membantu dalam penyediaan takrif bagi konsep *getam bertanduk*, iaitu *sejenis getam yang kelihatan seperti tanduk. Dipakaikan kepada kanak-kanak untuk mengelakkan diri daripada dikacau oleh makhluk halus ketika memasuki hutan serta yang suka bercakap berseorangan. Mempunyai dua lipatan, iaitu lipatan pertama sebesar 4 jari dan ditekan dengan lutut untuk membentuk tapak dan lipatan kedua dengan ukuran yang sama dikenali sebagai bengkung. Bucu atas perlu ditarik dan dibawa ke bawah untuk diselitkan dalam lipatan. Sekiranya lipatan tidak bersambung, perlu membuka semula bengkung untuk merapatkan lipatan. Terdiri daripada 3 bahagian, iaitu tapak, bengkung dan tanduk. Cara memakainya, lipatan mesti berada di bahagian hadapan dan kelihatan seperti tanduk.* Berdasarkan takrif, ‘jenis *getam/getang*’ menjelaskan mengenai pertalian konsep, iaitu konsep *getam bertanduk* merupakan subordinat bagi konsep *getam/getang* yang merupakan superordinat. ‘*tapak*, *bengkung* dan *tanduk*’ pula menjelaskan mengenai pertalian konsep, iaitu merupakan subordinat kepada konsep *getam bertanduk* yang merupakan superordinat. Perlabelan ditekankan untuk memudahkan penelitian sesuatu istilah.

Kesimpulan

Penerapan pendekatan sosioterminologi sesuai bagi melestarikan warisan budaya Melayu kerana pendekatan ini tidak bersifat ke arah penstandardan sebagai matlamat akhirnya tetapi mementingkan penggunaan bahasa sebenarnya pada masa tertentu dalam kalangan masyarakat penutur itu sendiri. Dalam konteks ini, pemilihan kata itu sebenarnya mencerminkan jati diri dan akal budi masyarakat yang melahirkannya. Hakikatnya, kerja terminologi bertitik tolak daripada konsep. Pembentukan konsep dan sistem konsep adalah untuk menentukan hubungan antara konsep dan hubungan antara konsep dengan istilah. Pemahaman konsep secara terperinci dapat membantu menyediakan takrif yang tepat serta melancarkan pembentukan istilah busana Melayu.

Sistem konsep *destar/tutup kepala* dalam busana Melayu mempunyai empat hubungan, iaitu hubungan logik, ontologi, campuran dan asosiatif. Tulisan ini berkaitan dengan terminologi dalam kearifan tempatan dan pastinya dapat memenuhi kelompangan ilmu yang ada pada ketika ini. Dalam konteks pembentukan budaya ilmu, kelahiran istilah baharu dalam pelbagai bidang ilmu menjadi simbol telah berlakunya proses intelektualisasi dalam bahasa Melayu dan sewajarnya keutuhan bahasa Melayu sebagai bahasa ilmu dipertahankan. Kesedaran untuk membentuk atau menggubal istilah yang bersangkutan dengan alam Melayu bagi penggunaan istilah teknologi tinggi agak kurang. Sumbangan kajian ini dalam bidang terminologi, khususnya, ialah penerapan teori sosioterminologi yang kurang diteliti oleh pengkaji-pengkaji sebelum ini.

Penghargaan

Sekalung penghargaan kepada Dr. Johan Iskandar kerana penganjuran bengkel destar selama satu hari dan dengan penglibatan tersebut penulis dapat mengumpul kosa kata destar. Beliau juga bertindak sebagai informan bagi kajian ini. Makalah ini dihasilkan melalui dana FRGS - FP105-2018A *Peninsular Malay Diasporas In Southeast Asia: Examining The Roots And Implications Of Their Cultural And Linguistic Heritages*.

Rujukan

- Antia, B.E. (2000). *Terminology and language planning. An alternative framework of practice and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Asmah Omar. (1987). *Perkamus Melayu: Satu penilaian*. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Azah Aziz. (1993). Pakaian Melayu. *Jurnal Persatuan Muzium Malaysia (PURBA)*, 12: 95-99.
- Azah Aziz. (2006). *Rupa dan Gaya: Busana Melayu*. Bangi: Penerbit UKM.
- British Standards. (2007). *Practical guidelines for socioterminology*. London: International Standardization Bodies (BSI).
- Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, method and applications*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Campo, A. (2012). *The reception of Eugen Wüster's work and the development of terminology*. (Tesis PhD tidak diterbitkan). Université de Montréal, Canada.
- Felber, H. (1995). Terminology manual with emphasis on principles and methods. *Unesco Alsed-LSP Newsletter*, 8 (1), 17.
- Harimurti Kridalaksana. (1982). *Kamus Linguistik*. Jakarta: Gramedia.
- Hasnah Mohamed & Puteri Roslina Abdul Wahid. (2010). Terminografi seni kraf Melayu dalam *Jurnal Pengajian Melayu/Journal of Malay Studies (JOMAS)*, Jil. 21. Dis. 2010, 271-288,
- Jawatankuasa Tetap Bahasa Melayu. (2004). *Pedoman Umum Pembentukan Istilah Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- Johan Iskandar. (2018). *Destar alam Melayu*. Kuala Lumpur: Akademi Seni Tradisional Warisan Melayu.
- Junaini Kasdan, Harshita Aini Haroon, Nor Suhaila Che Pa & Zuhairah Idrus. (2017). Ketidakselarasan bahasa Melayu dalam korpus kejuruteraan dan S&T: Analisis sosioterminologi. *Jurnal Linguistik*, 21(1): 1-13.
- Kamus Dewan*. (2004). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nurhuda Salleh & Kuem Hyunn Rou Kim. (2016). Tepak sireh: Interpretasi dan persepsi dalam adat perkahwinan Melayu. *Jurnal Pengajian Melayu*, Jil. 27: 200-206,
- Puteri Roslina Abdul Wahid. (2012). *Menelusuri Peristilahan Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Pihkala, T. (2006). *Socioterminology*. Retrieved from http://www.tsk.fi/fi/ti/ti101_teksti.html.
- Siti Zainon Ismail. (2006). *Pakaian Cara Melayu*. Bangi: Penerbit UKM.
- Siti Zainon Ismail. (1997). *Busana Melayu Johor*. Kuala Lumpur: Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- Stanjak, Tanjak, Destar, Tengkolok, *Gemala Kasturi* (blog), 11 Julai 2010.
- Temmerman, R. (2000). *Toward new ways of terminology description: The sociocognitive approach*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Pub. Co.
- Tenas Effendi. (2004). *Etika Berpakaian Melayu*. Bukit Peringgit, Melaka: Institut Seni Malaysia Melaka (ISMMA).
- Wan Abdul Kadir Wan Yusof. (2005). Globalisasi, internasionalisasi, dan nasionalisme dalam mempertahankan identiti Melayu. *Jurnal Pengajian Melayu/Journal of Malay Studies (JOMAS)*, Jil. 16: 174-186.